

Rola lekarzy weterynarii w schroniskach dla bezdomnych zwierząt z punktu widzenia prawa i etyki

Joanna Helios*, Wioletta Jedlecka*

z Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Z raportu o problemie bezdomnych zwierząt Fundacji dla Zwierząt „ARGOS” (1), przygotowanego w 2016 r., wynika, że coraz większe pieniądze publiczne przeznaczane na rozwiązanie problemu bezdomnych zwierząt wydawane są od lat ze skutkiem odwrotnym od zamierzonego. Problem bezdomnych zwierząt nie znika, lecz narasta, a patologia wyłapywania, schronisk i koszmarnego losu zwierząt się pogłębia. Bezdomność nie jest wyborem zwierząt, a miasto nie jest ich naturalnym środowiskiem. Odpowiedzialność za umieszczenie zwierząt w mieście (także w gospodarstwach domowych na wsiach) wbrew ich woli oraz doprowadzenie do stanu bezdomności obarcza ludzi. Zwierzęta określane mianem towarzyszących człowiekowi – psy, koty, szczury, chomiki, świnki morskie, kanarki itp. – są zwierzętami domowymi, oswojonymi przez ludzi, dlatego powinny mieszkać w domu, a nie błąkać się przerażone. Bezdomność zwierząt, podobnie jak w przypadku ludzi, oznacza samotność, odrzucenie, niepewność, brak pożywienia i opieki, zimno, strach, choroby, śmierć, niebezpieczeństwo. Najczęstszymi przyczynami bezdomności zwierząt są: nieodpowiedzialne adopcje, moda na określoną rasę zwierząt, niekontrolowane rozmnażanie zwierząt, ucieczki zwierząt w wyniku niefrasobliwości opiekunów, nielegalne hodowle zwierząt rasowych (2), kryzys gospodarczy, inflacja, wzrost kosztów leczenia, wojna w Ukrainie (3). Wobec tego coraz więcej zwierząt trafia do schronisk, tym samym problem bezdomności zwierząt narasta. Niestety w wielu schroniskach dla zwierząt warunki tam panujące nie mają nic wspólnego z dobrostanem zwierząt i ich ochroną prawną (4).

The role of veterinarians in shelters for stray animals from the point of view of law and ethics

Helios J., Jedlecka W., Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wrocław

The subject of this article is the analysis of the role of veterinarians in ensuring welfare in shelters for homeless animals from the law and ethics point of view. The position of veterinarians working in shelters and the Veterinary Inspection is complex and difficult. Briefly speaking, there is a huge emotional potential for positive treatment of abandoned dogs and cats but on the other hand there is real and serious problem of growing population/number of stray animals.

Keywords: veterinarian, stray animals, shelters, administrative supervision, veterinary ethics.

Dlatego tak ważna jest rola lekarzy weterynarii w zapewnianiu dobrostanu w schroniskach dla bezdomnych zwierząt. Wszak do obowiązków lekarzy weterynarii należy zapewnienie bezdomnym zwierzętom takich możliwości, aby dawały gwarancję stworzenia dobrych warunków życia zwierząt w schroniskach, czy też aby ograniczać, jeżeli nie eliminować, możliwość szerzenia się chorób zakaźnych bezdomnych zwierząt. Z jednej strony mamy olbrzymi potencjał emocjonalny pozytywnego humanitarnego traktowania psów i kotów, a z drugiej strony spotykamy się z olbrzymim problemem wielkiej liczby zwierząt bezpańskich. Stan liczebny psów i kotów w schroniskach w Polsce wskazuje, że jest znacznie więcej tych zwierząt niż ludzi, którzy chcieliby się nimi zająć (5).

* Radca prawny OIRP we Wrocławiu.

Zasady działania schronisk dla bezdomnych zwierząt

Pierwsze placówki w Polsce zakładane z myślą o ochronie zwierząt rozpoczęły działalność w XIX wieku jako zakłady dobroczynne lub – inaczej określane – przytułki czy azyle. Kolejne, zakładane już w XX wieku jako jednostki państwowe, nazywano schroniskami dla zwierząt. Ich nazwa była jednak sprzeczna z tym, jaką rolę odgrywały w praktyce. Miały za zadanie wyłapywanie bezpiecznych zwierząt i po 14 dniach (w przypadku psów) lub 5 dniach (w przypadku kotów) ich uśmiercanie. Prawo nie gwarantowało życia bezdomnym zwierzętom. Schroniska miały więc pilnować porządku i bezpieczeństwa w miastach w odniesieniu do bezpiecznych zwierząt, ale nie musiały zapewniać im schronienia i szukania nowego domu. Taki stan utrzymywał się przez wiele lat. Dopiero rok 1996 przyniósł niewielkie zmiany, zawarte w ustawie o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Nie były to jednak zmiany, które wyraźnie poprawiałyby sytuację bezpiecznych zwierząt. Gminy miały zapewnić czystość i porządek na swoim terenie, a w szczególności organizować ochronę przed bezdomnymi zwierzętami. Nie dawało to jasnej odpowiedzi, co należy robić ze zwierzętami po ich wyłapaniu. Popularne stały się schroniska (w tym również prywatne) wykonujące usługi dla gmin w zakresie wyłapywania bezpiecznych zwierząt, działające często bez uwzględnienia jakichkolwiek zasad etycznych. Schroniska takie, działające pod nazwą przytulisk lub hoteli dla zwierząt, były w świetle prawa nielegalne i pozbawione jakiegokolwiek kontroli. Zwierzęta trafiające do takich miejsc często nie otrzymywały należytej opieki. Głównym celem było otrzymanie pieniędzy od gmin za usługę, a nie utrzymywanie zwierząt przy życiu w godnych warunkach. Często były również przypadki odławiania zwierząt w danej gminie i porzucania ich na terenie innej gminy. Paradoksalnie w takiej sytuacji jeden pies mógł trafić do tego samego schroniska kilka razy i tyle samo razy przynosił zyski przedsiębiorcom prowadzącym schroniska (6). Fikcja schronisk jako „instytucji” powołanych do opieki nad bezdomnymi zwierzętami ukrywa fakt, że umieszczane tam bezdomne zwierzęta zostają znowu porzucone, tym razem nie pokątnie przez dotychczasowego opiekuna, ale oficjalnie i za pieniądze. Pojawia się kwestia odpowiedzialności gmin w przypadku szeregu dużych schronisk prowadzonych przez przedsiębiorców (kazusy schronisk w Kutnie, Radysach czy Wojtyszkach), którzy upowszechnili odpłatność wedle stawki dziennej, gromadząc w jednym miejscu tysiące psów z ponad stu nawet gmin. Gmina dalej „opiekuje się” zwierzętami umieszczonymi w schronisku w tym sensie, że płaci comiesięczne faktury z należnością naliczaną za każdy dzień pobytu każdego psa wedle określonej stawki. Ten nowy model biznesowy zaczął wyróżniać się tym, że średni okres pobytu psa w takim schronisku trwa lata (7). Już prof. Tadeusz Kotarbiński wskazywał na szereg sytuacji problematycznych, które zdają się mieć wymiar ponadczasowy

i wpływają na losy zwierząt w schroniskach. Zaliczał do nich m.in.: brak fachowej pomocy ze strony weterynarzy; schroniska dla psów daleko odbiegające od zadowalającej normy; problem oznaczania psów przy pomocy adresówek; tworzenie azyli, a nie odstrzeliwanie bezdomnych psów czy kotów; problem wychowywania, a nie hodowania psów; czy też wreszcie zwracał uwagę na rolę hycli i niehumanitarne traktowanie zwierząt (8).

Obecnie schroniska dla bezdomnych zwierząt mają stanowić stałą lub czasową ostoję dla zwierząt porzuconych, zagubionych i niechcianych. Pozostawione tam zwierzęta pochodzą z różnych środowisk, stąd często są zaniedbane, chore i od wielu lat nieodrobaczane. Po wprowadzeniu ich do schroniska powinny mieć zapewnione dobre utrzymanie, odpowiednie żywienie, właściwą opiekę i nieaganny stosunek personelu (9). Schronisko dla zwierząt jest instytucją przeznaczoną dla zwierząt bezdomnych, głównie kotów i psów, w której zapewniona jest im opieka – schronienie, pożywienie i pomoc weterynaryjna. Status prawny schroniska dla zwierząt został doprecyzowany w ustawie o ochronie zwierząt z dnia 21 sierpnia 1997 r. (Dz.U. 2020 poz. 638), szczególnie po jej nowelizacji z 2012 r. Zgodnie z przepisami zawartymi w art. 4 pkt 25 tej ustawy schronisko dla zwierząt jest miejscem przeznaczonym do opieki nad zwierzętami domowymi. Do prowadzenia schroniska dla bezdomnych zwierząt przez przedsiębiorców wymagane jest uzyskanie zezwolenia właściwego wójta (art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, Dz.U. 2020 poz. 1439). Przed podjęciem decyzji w sprawie wydania zezwolenia wójt, burmistrz lub prezydent miasta mogą wezwać przedsiębiorcę do uzupełnienia brakującej dokumentacji poświadczającej, że przedsiębiorca spełnia warunki określone przepisami prawa, które są wymagane do wykonywania działalności objętej zezwoleniem, a także dokonać kontrolnego sprawdzenia faktów podanych we wniosku o udzielenie zezwolenia w celu stwierdzenia, czy przedsiębiorca spełnia warunki wykonywania działalności objętej zezwoleniem (art. 8a ust. 1 u.u.c.p.). Działalność schroniska dla zwierząt musi spełniać warunki określone w ustawie z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz.U. 2020 poz. 1421). Ustawa określa wymagania weterynaryjne dla podejmowania i prowadzenia działalności w zakresie m.in. prowadzenia schronisk dla zwierząt (art. 1 ust. 1 lit. j). Podmiot prowadzący taką działalność jest obowiązany spełniać wymagania weterynaryjne określone dla danego rodzaju i zakresu prowadzonej działalności nadzorowanej. Dotyczy to wymagań lokalizacyjnych, zdrowotnych, higienicznych, sanitarnych, organizacyjnych, technicznych lub technologicznych, zabezpieczających przed zagrożeniem epizootycznym i epidemicznym. Wymagania te w szczególności obejmują stan zdrowia zwierząt, stan obiektów budowlanych oraz osób wykonujących określone czynności w ramach tej działalności, a także zakres takich czynności

(art. 4 ust. 1; 10). Powiatowy lekarz weterynarii po otrzymaniu zgłoszenia zamiaru prowadzenia przez podmiot działalności nadzorowanej wydaje decyzję o nadaniu temu podmiotowi weterynaryjnego numeru identyfikacji. W art. 4 ust. 1–2 ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt określone zostały ogólne wymagania dla podmiotu prowadzącego działalność nadzorowaną. Podmiot ten:

- jest obowiązany spełniać wymagania weterynaryjne określone dla danego rodzaju i zakresu prowadzonej działalności nadzorowanej,
- jest obowiązany zapewnić wymagania lokalizacyjne, zdrowotne, higieniczne, sanitarne, organizacyjne, techniczne lub technologiczne, zabezpieczające przed zagrożeniem epizootycznym, epidemicznym lub zapewniające właściwą jakość produktów, obejmujące w szczególności wymagania dotyczące:
 - stanu zdrowia zwierząt będących przedmiotem działalności nadzorowanej lub wykorzystywanych do jej prowadzenia, w tym odnoszące się do badań potwierdzających ten stan oraz określonych szczepień ochronnych;
 - gospodarstw, miejsc gromadzenia zwierząt, innych miejsc przetrzymywania zwierząt, stad lub obszarów, z których pochodzą zwierzęta będące przedmiotem działalności nadzorowanej lub wykorzystywane do jej prowadzenia;
 - sposobu ustalania pochodzenia zwierząt będących przedmiotem działalności nadzorowanej lub zwierząt, z których lub od których pozyskuje się produkty wytwarzane w ramach prowadzenia działalności nadzorowanej, w tym zakresu i sposobu prowadzenia rejestru zwierząt;
 - obiektów budowlanych lub miejsc, w których prowadzi się działalność nadzorowaną, lub osób wykonujących określone czynności w ramach tej działalności oraz zakresu takich czynności;
 - sposobu i zakresu prowadzenia dokumentacji oraz okresu jej przechowywania (11).

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 stycznia 2022 r. w sprawie szczegółowych wymagań weterynaryjnych dla prowadzenia schronisk dla zwierząt (Dz.U. poz.175) odniesiono się do: wymogów lokalizacji wobec schroniska dla zwierząt – § 1; terenu, na którym zlokalizowane jest schronisko – § 2; warunków lokalowych, w tym wydzielonych pomieszczeń, przechowywania produktów leczniczych, karmy, środków dezynfekujących, kwarantanny, wydawania zwierząt, spacerów – § 3; wyposażenia schroniska w urządzenia chłodnicze do czasowego przetrzymywania zwłok zwierząt przed przekazaniem ich do zakładu prowadzącego działalność w zakresie unieszkodliwiania zwłok zwierząt, z którym podmiot prowadzący schronisko zawarł umowę na wykonywanie takich usług – § 4; materiałów, z których wykonywane są ściany, podłogi, drzwi, czyszczenia pomieszczeń i kojców, także urządzeń do pojenia i karmienia; deratyzacji przeprowadzanej co najmniej dwa razy w roku – § 5; prowadzenia wykazu zwierząt przebywających w schronisku – § 6; opieki,

w tym weterynaryjnej, co najmniej w zakresie kontroli stanu zdrowia, leczenia i profilaktyki, zwalczania pasożytów zewnętrznych i wewnętrznych, zatrudnienia osoby, która odpowiada za przestrzeganie przepisów w sprawie wymagań weterynaryjnych dla prowadzenia schronisk dla zwierząt, przeprowadzania kastracji, ewidencji wyprowadzania psów na wybiegi lub spacerów – § 7; przekazywania danych wskazanych w przedmiotowym rozporządzeniu organom Inspekcji Weterynaryjnej do celów kontrolnych – § 8; oznakowania psów i kotów przyjętych do schroniska – § 9; zgodności ze stosownymi aktami prawa unijnego – § 10. W przypadku nieprzestrzegania tych wymagań w stosunku do każdego z tych podmiotów powiatowy lekarz weterynarii może wydać decyzję nakazującą – w zależności od zagrożenia stwarzanego dla zdrowia publicznego lub zdrowia zwierząt – usunięcie uchybień w określonym terminie lub wstrzymanie działalności do czasu usunięcia uchybień (art. 8 ust. 1 pkt 1 i 2 u.z.z.). W przypadku gdy podmiot prowadzący działalność nadzorowaną nie zastosuje się do tych nakazów, powiatowy lekarz weterynarii wydaje decyzję zakazującą prowadzenia określonego rodzaju działalności nadzorowanej i skreśla podmiot z rejestru (art. 9 ust. 1 u.z.z.; 12).

Na uwagę zasługuje Instrukcja Głównego Lekarza Weterynarii nr BP.0200.1.2.2023 w sprawie postępowania powiatowych lekarzy weterynarii przy przeprowadzaniu kontroli schronisk dla zwierząt, opracowana przez Główny Inspektorat Weterynarii Biuro Zdrowia i Ochrony Zwierząt. Przedmiotowa instrukcja została wydana na podstawie art. 13 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 29 stycznia 2004 r. o Inspekcji Weterynaryjnej (Dz.U. z 2022 r. poz. 306). Jej celem jest ujednoczenie zasad postępowania powiatowych lekarzy weterynarii przy typowaniu schronisk dla zwierząt do kontroli oraz przeprowadzaniu kontroli schronisk dla zwierząt pod względem spełniania warunków weterynaryjnych oraz dobrostanu zwierząt. Instrukcja jest aktem prawa wewnętrznego. Akty wewnętrzne obowiązują tylko jednostki organizacyjne podległe organowi państwa wydającemu ten akt. Akty te nie mogą stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów, których prawa i obowiązki mogą być regulowane wyłącznie w aktach prawotwórczych powszechnie obowiązujących (13). Co istotne dla funkcjonowania schronisk i dobrostanu przebywających w nich zwierząt, zgodnie z Instrukcją Głównego Lekarza Weterynarii powiatowy lekarz weterynarii planuje i przeprowadza okresową kontrolę każdego schroniska dla zwierząt co najmniej dwa razy w roku. Kontrole co do zasady powinny być przeprowadzane również kontrole sprawdzające, mające na celu weryfikację usunięcia nieprawidłowości stwierdzonych podczas poprzedniej kontroli w przypadku, gdy została wydana decyzja administracyjna nakazująca usunięcie nieprawidłowości w wyznaczonym terminie. Powiatowy lekarz weterynarii może przeprowadzać doraźne kontrole w przypadku, gdy uzna to za zasadne, a w szczególności gdy

istnieje podejrzenie, iż dobrostan zwierząt może być zagrożony w związku z: rozpatrzeniem skarg i wniosków, zbyt dużą liczbą zwierząt przebywających w schronisku, dużą liczbą zgonów i eutanazji zwierząt w schronisku, nieprawidłowościami w opiece nad zwierzętami stwierdzanymi w trakcie poprzednich kontroli, brakiem rzetelnych informacji o adopcjach zwierząt. Instrukcja w sposób szczegółowy odnosi się do kontroli spełniania wymagań w zakresie infrastruktury, kontroli spełniania wymagań w zakresie utrzymania zwierząt, kontroli spełniania wymagań z zakresu dokumentacji prowadzonej w schronisku, kontroli spełniania wymagań w zakresie opieki lekarsko-weterynaryjnej, kontroli spełniania wymagań w zakresie opieki zapewnianej zwierzętom przez personel zatrudniany w schronisku. W Instrukcji zawarty jest opis postępowania w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości, tudzież wymagania dotyczące wysyłki zwierząt ze schroniska do innych państw członkowskich Unii Europejskiej. Na powiatowym lekarzu weterynarii ciąży obowiązek zapoznania się z obowiązującym w schronisku systemem dotyczącym wypuszczania psów na wybieg lub spacer oraz z ewidencją wyprawień psów na wybiegi lub spacer. Z punktu widzenia opieki lekarsko-weterynaryjnej kluczowe są szczepienia i kastracja, także kontrola zgonów i eutanazji. Powiatowy lekarz weterynarii, prowadząc ocenę warunków panujących w schronisku, w tym kondycji zwierząt, zapewnianej zwierzętom opieki, warunków środowiskowych oraz zabezpieczenia przed złymi warunkami atmosferycznymi może korzystać ze skali Tufts Animal Care and Condition (TACC), podanej jako załącznik celem ułatwienia kontroli. Wojewódzcy lekarze weterynarii przekazują do 31 maja każdego roku do Głównego Lekarza Weterynarii roczny raport z kontroli schronisk przez powiatowych lekarzy weterynarii.

Niestety regulacje prawne dotyczące schronisk nie zawierają żadnych wskazań co do konieczności zapewniania zwierzętom urozmaiceń środowiskowych. W praktyce ogromna większość schronisk dla bezdomnych zwierząt nie oferuje psom żadnych urozmaiceń środowiskowych, a niektóre schroniska nie zapewniają nawet wymaganych w omówionym powyżej rozporządzeniu wybiegów. Z tego rodzaju sytuacją można się spotkać również w placówkach dysponujących środkami finansowymi i profesjonalną wiedzą na temat warunków utrzymania psów, tj. na uczelniach wyższych. Psy trzymane w wybetonowanych kojcach, nawet jeśli wedle ludzkich standardów są to kojce estetyczne i łatwe w utrzymaniu dobrego stanu higienicznego, nie mają zapewnionego dopływu bodźców pozwalających im na zaspokajanie ich potrzeb psychospołecznych (14). Niestety działania prowadzone przez gminy są nieskuteczne, opieka nad zwierzętami bezdomnymi realizowana jest fasadowo przez zlecenie wyłapywania zwierząt oraz umieszczania ich w schroniskach. Nie rozwiązuje to kłopotu, a jedynie usuwa go z pola widzenia. Zamykając wyłapane zwierzęta w schroniskach, gminy zyskują pozór kontrolowania sytuacji w myśl zasady: „czego nie widać, tego nie

ma”. Same schroniska przez opinie publiczną traktowane są jako instytucje uciążliwe i niepożądane. Są więc lokalizowane na obrzeżach miast, w oddaleniu od ludzkich siedzib oraz oddzielone różnego rodzaju barierami architektonicznymi, które mają zmniejszyć uciążliwość sąsiedzką schronisk – zarówno przez ukrycie aspektów wizualnych wywołujących nieprzyjemne emocje u osób postronnych (psy/koty umieszczone w kojcach/klatkach, wokalizujące, wywołujące stereotypie itp.), jak i minimalizowanie wpływu bodźców dźwiękowych związanych ze szczekaniem psów zgromadzonych w dużej liczbie na małym terenie oraz wynikającymi z tego stanu rzeczy odorami (15).

Należy zwrócić uwagę jeszcze na fakt, że nie jest schroniskiem – w rozumieniu cytowanego już przepisu art. 4 pkt 25 ustawy o ochronie zwierząt – miejsce przeznaczone do opieki nad zwierzętami domowymi prowadzone przez:

- 1) podmiot, który nie zgłosił powiatowemu lekarzowi weterynarii zamiaru podjęcia działalności w zakresie prowadzenia schronisk dla zwierząt (art. 5 ust. 1 pkt 2 ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt);
- 2) podmiot, w stosunku do którego obowiązuje decyzja nakazująca wstrzymanie działalności w zakresie prowadzenia schronisk dla zwierząt do czasu usunięcia uchybień (art. 8 ust. 1 pkt 2 ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt);
- 3) podmiot, w stosunku do którego obowiązuje decyzja zakazująca prowadzenia działalności w zakresie prowadzenia schronisk dla zwierząt (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt; 16).

Hard cases lekarzy weterynarii w schroniskach dla zwierząt

Hard cases (trudne przypadki) w teorii prawa oznaczają sytuacje, w której organ wydający decyzję w procesie stosowania prawa ma do wyboru kilka możliwych rozwiązań, z których wszystkie można uznać za poprawne.

Powiatowy lekarz weterynarii – urzędnik czy lekarz?

Zgodnie z ustawą z 29 stycznia 2004 r. o Inspekcji Weterynaryjnej organami Inspekcji Weterynaryjnej jest Główny Lekarz Weterynarii, wojewódzki lekarz weterynarii jako kierownik wojewódzkiej inspekcji weterynaryjnej wchodzącej w skład zespolonej administracji rządowej w województwie i powiatowy lekarz weterynarii jako kierownik powiatowej inspekcji weterynaryjnej wchodzącej w skład niezespolonej administracji rządowej, także granicznej lekarz weterynarii. Duże oczekiwania co do skuteczności ochrony zwierząt wywołało uzupełnienie w 2002 r. ustawy o ochronie zwierząt o art. 34a, zgodnie z którym: 1. *Inspekcja Weterynaryjna sprawuje nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt.* 2. *W zakresie wykonywania nadzoru, o którym mowa w ust. 1, pracownicy Inspekcji Weterynaryjnej*

oraz osoby wyznaczone przez organy tej Inspekcji posiadają uprawnienia określone w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r. o Inspekcji Weterynaryjnej (Dz.U. z 2021 r. poz. 306). Na gruncie ustawy o ochronie zwierząt nie daje się określić zakresu podmiotów nadzorowanych, a w związku z tym także ustalić kompetencji, środków nadzoru i odpowiedzialności Inspekcji za przestrzeganie dowolnych przepisów przez dowolne podmioty. Kompetencji takich, zgodnie z ust. 2 tego artykułu, należy szukać w ustawie o Inspekcji Weterynaryjnej. W zakresie wykonywania nadzoru, o którym mowa w ust. 1, pracownicy Inspekcji Weterynaryjnej posiadają uprawnienia określone w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r. o Inspekcji Weterynaryjnej. Jednak tam również podmioty nadzorowane nie są określone, a ponadto uprawnienia, o jakich tam mowa (art. 19 ust. 3 i następane), dotyczą raczej kontroli (tj. porównania stanu faktycznego z pożądanym), a nie władczej ingerencji w działanie nadzorowanego podmiotu – co jest wyróżnikiem pojęcia „nadzór”. Ustawa o Inspekcji Weterynaryjnej zawiera także inne przepisy, na które warto zwrócić uwagę podczas poszukiwania rozwiązania dla kwestii nadzoru. Przepis art. 2 zalicza ustawę o ochronie zwierząt do „prawodawstwa weterynaryjnego”. Co ważniejsze, art. 3 określa cel działania Inspekcji w ten sposób, że poszukiwany „nadzór” w ogóle nie mieści się w celach Inspekcji, jest natomiast dla niej środkiem do własnych celów. „Przestrzeganie przepisów o ochronie zwierząt” podlega „nadzorowi”, który jest sprawowany nie w celu ochrony zwierząt, lecz „bezpieczeństwa i zdrowia publicznego”. I tutaj mamy odesłanie do kolejnej ustawy. Jest nią kluczowa dla prawodawstwa weterynaryjnego ustawa o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt. Określa ona ogólne wymagania weterynaryjne (rozdz. 2) wobec podmiotów prowadzących określoną działalność gospodarczą na szeroko rozumianym rynku zwierząt użytkowych, w tym interesujących nas schronisk dla bezdomnych zwierząt. Nadzór nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt konkretyzuje się ostatecznie w nadzorze nad spełnianiem konkretnych wymagań weterynaryjnych wobec podmiotów prowadzących działalność w konkretnym zakresie. Zakres tego nadzoru jest ograniczony: po pierwsze – celem działania Inspekcji (tj. ochrony zdrowia zwierząt oraz bezpieczeństwa produktów pochodzenia zwierzęcego w celu zapewnienia ochrony zdrowia publicznego) oraz warunkiem stosowania środków nadzoru (tj. stwierdzeniem zagrożenia dla zdrowia publicznego lub zdrowia zwierząt); po drugie – zakres tego nadzoru ograniczony jest wyłącznie do wskazanych przedsięwzięć z zakresu hodowli, chowu oraz obrotu zwierzętami i produktami zwierzęcymi; po trzecie – ograniczony jest do kwestii wypełniania wymagań weterynaryjnych, określonych szczegółowo dla każdego rodzaju przedsięwzięć (17). W „sieć” powiązań pomiędzy normami prawa administracyjnego a powinnościami etycznymi, które wynikają z Kodeksu Etyki Lekarza Weterynarii, uwikłany jest powiatowy lekarz weterynarii, który łączy

misję zawodu lekarza weterynarii z pracą urzędniczą (18). Pracownicy Inspekcji Weterynaryjnej, będąc integralną częścią korpusu służby cywilnej w Polsce, zobowiązani są do przestrzegania zasad etyki członków korpusu służby cywilnej, którymi są: godne zachowanie, służba publiczna, lojalność, neutralność polityczna, bezstronność oraz rzetelność. Pracownicy administracji publicznej, w tym lekarze weterynarii pracujący w Inspekcji Weterynaryjnej, często balansują między wymogami prawa, moralności, profesjonalizmu oraz organizacji. Wymogi te wchodzą ze sobą niekiedy w konflikt, który musi być rozstrzygnięty samodzielnie przez urzędnika. Lojalność wobec państwa, problem lojalności wobec wspólnoty (samorządu), odpowiedzialność zawodowa, zachowanie w warunkach konfliktu interesów, jawność i przejrzystość działania to ciągle jeszcze nowe zagadnienia dla wielu urzędników w Polsce. Jednakże bez względu na miejsce podjęcia pracy podstawowym przesłaniem absolwenta wydziału medycyny weterynaryjnej ma być przyrzeczenie lekarza weterynarii: *Jako lekarz weterynarii przyrzekam, że w zgodzie z moim powołaniem, w trakcie pełnienia obowiązków zawodowych będę postępował sumiennie i zgodnie z aktualną wiedzą weterynaryjną, strzegę godności zawodu, przyczyniał się w miarę możliwości do postępu nauk weterynaryjnych, a także wykonywał obowiązki wynikające z przepisów prawa i zasad Kodeksu Etyki Lekarza Weterynarii* (19).

Usypianie ślepych miotów

Odbieranie zwierzętom życia jest co do zasady zakazane na podstawie art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt, ale przy jednoczesnym określeniu licznych wyjątków od tego zakazu, do którego w punkcie 7 należy usypianie ślepych miotów (20). W wielu schroniskach usypianie ślepych miotów traktowane jest jako rozwiązanie ostateczne, a jedynym panaceum jest kastracja lub sterylizacja zwierząt (21). Polska jest krajem, w którym świadomość społeczna co do bezdomności zwierząt jest wciąż zbyt niska. Niewykastrowane, bezdomne lub wypuszczone luzem z domów zwierzęta rozmnażają się poza kontrolą człowieka. Dodatkowo w szarej strefie wciąż kwitnie proceder pseudohodowli, który nastawiony jest jedynie na jak największy zysk, czyli wyprodukowanie jak największej liczby zwierząt, niejednokrotnie kosztem ich zdrowia. Dlatego kastracja w rozumieniu ogólnego dobra jest jednym z narzędzi używanych przez lekarzy weterynarii, fundacje prozwierzęce, schroniska w przeciwdziałaniu bezdomności za sprawą ograniczenia liczby zwierząt, którym trzeba będzie szukać domów (22).

Leczenie *pro bono* bezdomnych zwierząt

W obecnym Kodeksie Etyki Lekarza Weterynarii nie ma żadnych zapisów, które wprost odnosiłyby się do nakazu leczenia za darmo. Warto jednak przywołać słuszne spostrzeżenie Bernarda E. Rollina mówiące o tym, że postawa mechanika samochodowego

nie odpowiada roli, jaką pełnią lekarze weterynarii w stosunku do zwierząt. O ile mechanik mógłby przyglądać się temu, jak pozostawiony przez klienta samochód niszczy i rdzewieje, o tyle lekarz weterynarii nie powinien równie obojętnie przechodzić obok cierpiącego zwierzęcia ani w ten sposób go traktować (23). W Kodeksie Etyki Lekarza Weterynarii nie ma również żadnych zapisów, które wprost odnosiłyby się do zwierząt bezpiecznych i wolno żyjących. To pominięcie jest symptomatyczne. Ważne jest bowiem nie tylko to, co Kodeks mówi, lecz także to, co próbuje przemilczeć. Bezpośrednia nieobecność tej kategorii zwierząt niejako oddala zadanie, które jest z nimi związane. Wolno jednak chyba pod pojęciem „zwierzęcia chorego” nie dostrzegać wyłącznie zwierząt posiadających właściciela lub opiekuna. Istniejący zapis ma tę zaletę, że stawia obowiązek zarówno ograniczenia cierpienia zwierzęcia, jak i podjęcia działań zmierzających „do przywrócenia mu zdrowia”. Jednak brak jasno sformułowanego postulatu pozwala zadanie leczenia bezdomnych zwierząt interpretować w sposób różny, a nawet zupełnie przeciwny (24).

Kastracje/sterylizacje

Obligatoryjna sterylizacja albo kastracja psów i kotów w schroniskach dla zwierząt jest wciąż niewystarczająca, a stanowi ona główne narzędzie zapobiegania bezdomności zwierząt. Osobną kwestię stanowi kastracja i sterylizacja zwierząt właścicielskich (25).

Eutanazja zwierząt w schroniskach

W pracy lekarza prywatnego zakładu leczniczego dla zwierząt nierzadkie są sytuacje, gdy w ciągu dnia wykonuje on więcej eutanazji niż wykonuje się ich w ciągu miesiąca w schroniskach dla bezdomnych zwierząt. Taka sytuacja wydaje się dobra z punktu widzenia dobrostanu zwierząt i humanitaryzmu. Jednak lekarze weterynarii pracujący w schronisku wiedzą, z czego to wynika – nie jest to efekt dobrego zdrowia trafiających do nich zwierząt, nie jest to też rezultat ich cudotwórczego działania czy przesadzonej ambicji objawiającej się chęcią ratowania za wszelką cenę beznadziejnie już chorych zwierząt. To efekt obaw schroniskowych lekarzy weterynarii przed byciem posądzonym o zbyt pochopne działanie przez osoby z mniejszą od nich wiedzą, ale za to dużą samooceną oraz dostępem do internetu i mediów społecznościowych. Lekarze weterynarii nie chcą być ofiarą internetowego linczu (26). Masowe eutanazje psów w schroniskach w Polsce są niezgodne z prawem. Jednak w wielu krajach panują zupełnie inne przepisy mające na celu ograniczenie bezdomności zwierząt. Eutanazja bezdomnego zwierzęcia bezpowrotnie odbiera mu szansę na lepsze życie u boku człowieka. Zwolennicy eutanazji podkreślają, iż nie każde bezdomne zwierzę, które przebywa w schronisku, trafi do domu. W ich ocenie przebywanie w zimnym boksie przez całe życie jest mniej humanitarne aniżeli eutanazja

(27). W wielu kulturach eutanazja, w tym także eutanazja zwierząt, stanowi drażliwy temat. Zwolennicy eutanazji bezdomnych zwierząt wskazują na eutanazję jako świadomą formę regulacji zwierzęcej nadpopulacji, przeprowadzanej przez lekarza weterynarii. Decyzja o eutanazji nie może być podejmowana na zasadzie: „skoro mamy za dużo zwierząt, niektórych się pozbedziemy” (28). Zgodnie z Instrukcją Głównego Lekarza Weterynarii nr BP. 0200.1.2.2023 podczas kontroli zgonów i eutanazji zwierząt w schronisku należy sprawdzić dokumentację dotyczącą zwierząt oraz przeprowadzonych zabiegów weterynaryjnych, aby upewnić się, iż chorym zwierzętom zapewniono odpowiednią opiekę lekarsko-weterynaryjną. Ponadto należy sprawdzić, czy podana przyczyna zgonu znajduje odzwierciedlenie w dokumentacji dotyczącej leczenia zwierzęcia. Podmiot prowadzący schronisko zapewnia możliwość wykonywania eutanazji zgodnie z obowiązującym prawem. Czynność eutanazji może zostać wykonana wyłącznie przez lekarza weterynarii, poprzez podanie produktu zawierającego substancje czynne przeznaczone zgodnie z rejestracją do eutanazji. Uśmiercanie zwierząt może odbywać się wyłącznie w sposób humanitarny polegający na zadawaniu przy tym minimum cierpienia fizycznego i psychicznego. Należy wziąć pod uwagę, iż eutanazja zwierzęcia może być spowodowana: a) względami humanitarnymi, tj. stanem chorobowym nierokującym wyzdrowienia zwierzęcia i powodującym jego przedłużone cierpienie; decyzję w tym zakresie podejmuje lekarz weterynarii i powinno to zostać odnotowane w dokumentacji lekarsko-weterynaryjnej; w przypadku, gdy stan zwierzęcia nie rokuje poprawy w warunkach schroniska, a nie ma możliwości nawet czasowego przekazania zwierzęcia do miejsca dysponującego warunkami o wyższym standardzie, również można podjąć decyzję o poddaniu zwierzęcia eutanazji; b) nadmierną agresywnością powodującą bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia lub życia ludzkiego oraz innych zwierząt; powiatowy lekarz weterynarii powinien skontrolować, na jakiej podstawie zwierzęta w schronisku uznawane są za nadmiernie agresywne. Kontrolując dokumentację dotyczącą zgonów, należy porównać ją z dokumentacją dotyczącą odbioru zwłok zwierzęcych, tak, aby upewnić się, iż liczba zgonów jest tożsama z liczbą odebranych zwłok.

Współpraca z personelem schroniska i wolontariuszami

W mediach społecznościowych czasami pojawiają się informacje, które mogą wskazywać na zaniedbania lekarzy weterynarii wobec zwierząt, które przebywają w schroniskach. Bywa i tak, że owe niepocholebne opinie są formułowane przez personel czy wolontariuszy danego schroniska. Lekarze weterynarii podkreślają, iż do schronisk trafiają najczęściej psy i koty, które pod wieloma względami są zaniedbane i cierpią na liczne choroby. Niektóre z problemów zdrowotnych bywają oczywiste dla lekarzy weterynarii, inne wymagają długotrwałego

procesu diagnostycznego, którego nierzadko lekarze nie są w stanie dokończyć z powodu śmierci zwierząt lub ich wydania ze schroniska. W swojej pracy niejednokrotnie, a w przypadku nowych zwierząt bardzo często, lekarze weterynarii zostają pozbawieni niezwykle ważnej części wizyty lekarskiej – bogatego wywiadu dotyczącego dotychczasowego stanu zdrowia zwierzęcia. Lekarze weterynarii podkreślają, iż w warunkach schroniskowych pracownik schroniska czy wolontariusz widzi swojego podopiecznego przez krótszy czas aniżeli opiekun w warunkach domowych. Ponadto w schronisku uwaga pracownika/wolontariusza musi zostać podzielona na kilkanaście czy kilkadziesiąt zwierząt. Sytuację pogarsza fakt, że zwierzęta często ukrywają swoje choroby. Lekarze weterynarii podkreślają, iż praca w schronisku dla zwierząt powoduje emocje, na bazie których praca lekarzy jest oceniana, niestety tam, gdzie są ludzie, generowane są konflikty (29).

Podsumowanie – w stronę etycznych powinności

Zawód lekarza weterynarii bywa określany jako jeden z najstarszych zawodów świata z uwagi na fakt, że ludzie od dawien dawna dzielą życie ze zwierzętami. Pierwsze przypadki udomowienia zwierząt miały miejsce mniej więcej 14 tys. lat temu (30). Proces udomowienia zwierząt powiązany jest z problemem zwierząt bezdomnych. Lekarze weterynarii odgrywają kluczową rolę, i to nie tylko w kwestii zdrowia oraz dobrostanu bezdomnych zwierząt, lecz także zdrowia i bezpieczeństwa ludzi. W przypadku zwierząt bezdomnych, przebywających w schroniskach, nie zawsze jest łatwo podejmować decyzje właściwe dla dobra zwierząt bezdomnych w oparciu o przepisy stosownych aktów prawa administracyjnego. Często są jakieś koszty podejmowanych decyzji, nie tylko te finansowe. W związku z tym powinności etyczne wynikające z Kodeksu Etyki Lekarza Weterynarii mają być drogowskazem dla lekarzy weterynarii mającymi kontakt ze zwierzętami bezdomnymi, czy to w wyniku pracy w schroniskach dla bezdomnych zwierząt, czy Inspekcji Weterynaryjnej.

Piśmiennictwo

1. Fundacja dla Zwierząt „ARGOS”: *Raport o problemie bezdomnych zwierząt*. Warszawa 2016.
2. Wydrych J., Biernacka K.: *Książka o prawach zwierząt*. Fundacja Czarna Owca Pana Kota, Kraków 2014, 45–49.
3. <https://publicystyka.ngo.pl/krzyk-rozpacz-porzuconych-zwierzat-polakow-nie-stac-na-ich-leczenie-i-utrzymanie> (dostęp: 6.08.2023 r.)
4. Por. Sowa A.: *Horror psów w Wojtyszkach. To miejsce trzeba było zamknąć już rok temu*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2203136,1,horror-psow-w-wojtyszkach-to-miejsce-trzeba-bylo-zamknac-juz-rok-temu.read> (dostęp: 5.03.2023 r.)
5. Lisiowska M., Szarek J., Białek M., Borowski A.: Czy łatwo być etycznym lekarzem, będąc pracownikiem Inspekcji Weterynaryjnej? *Życie Wet.* 2012, 87, 55–58.
6. Kaliski K.: *Schroniska dla bezdomnych zwierząt. Część I. Wczoraj i dziś*. *Wiad. Zoot.* 2012, nr 2, 45–46.
7. Fundacja dla Zwierząt „ARGOS”: *Raport o problemie bezdomnych zwierząt...*, 30–31.
8. Wrona B.: *Pomiędzy racjonalizmem a sentymentalizmem. Rozważania dotyczące norm etycznych odnośnie zwierząt*, *ZN TD UJ – Nauki Humanistyczne* 2011, nr specjalny 2 (1), 81–82.
9. Romaniuk K., Sokół R., Michalski M.: Występowanie pasożytów wewnętrznych u psów i kotów w schronisku dla bezdomnych zwierząt, *Med. Weter.* 2004, 60, 839–843.
10. Zębek E.: Humanitarna ochrona prawna zwierząt bezdomnych. *Studia Iuridica Lublinensia* 2022, <http://studiainiuridica.umcs.pl> (dostęp: 1.03.2023 r.)
11. Muś A., Hajduk A.: *Obowiązki gmin i miast wobec zwierząt*, Wydawnictwo Uniwersytet Śląski, Katowice 2022, 73–75.
12. *Tamże*, 75.
13. Bator A.(red.): *Wprowadzenie do nauk prawnych. Leksykon tematyczny*, Wydanie I, Wydawnictwo Lexis Nexis, Warszawa 2006, 188.
14. Mamzer H.: Braki urozmaiceń środowiskowych w schroniskach dla bezdomnych zwierząt – ludzka percepcja potrzeb zwierząt a ich dobrostan. *Życie Wet.* 2020, 95, 275–276.
15. Mamzer H., Nowak P.: Przeciwdziałanie bezdomności zwierząt jako problem społeczny. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2021, 83, zeszyt 3, 339–340.
16. Suska M.: Gmina a schronisko dla bezdomnych zwierząt. W: T. Pietrzykowski, A. Bielska – Brodziak, M. Suska, K. Gil (red.): *Urzędnik jako strażnik realizacji ustawowych obowiązków wobec zwierząt*, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2016, 48.
17. <http://www.boz.org.pl/sloownik/nadzor.htm> (dostęp: 8.03.2023 r.)
18. Por. Mańka M.: *O byciu urzędnikiem z pasją*, <https://vetkompleksowo.pl/kategorie-tematyczne/o-byciu-urzednikiem-z-pasja-produktow-leczniczych-weterynaryjnych/> (dostęp: 8.03.2023 r.)
19. Lisiowska M., Szarek J., Białek M., Borowski A.: Czy łatwo być etycznym lekarzem, będąc pracownikiem Inspekcji Weterynaryjnej?... 554 i n.
20. Kuszlewicz K.: *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik*. Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2019, 87.
21. <https://gazetawroclawska.pl/schroniska-usypiaja-slepieszczenieta-i-kocieta-ich-odchowanie-zbyt-pracochlonne/ar/920016> (dostęp: 6.03.2023 r.)
22. Firlej-Oliwa M.: *Jak mądrze zadbać o swojego psa i kota?*, Wydawnictwo Otwarte, Kraków 2021, 167.
23. <https://serwisweterynaryjny.pl/prawo-na-co-dzien/czy-lekarz-weterynarii-moze-odmowic-leczenia-361.html> (dostęp: 2.03.2023 r.)
24. Pasieka P.: O powinnościach etycznych lekarza weterynarii w stosunku do bezdomnych i dziko żyjących zwierząt. *Życie Wet.* 2017, 92, 865–868.
25. Kuszlewicz K.: *Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik...*, 86–89
26. <https://napaluchu.waw.pl/oswiadczenie-lekarzy-weterynarii/> (dostęp: 6.03.2023 r.)
27. Prochocka A.: *Eutanazja psów w schroniskach. Dlaczego bezdomne psy są usypiane?*, <https://www.psy.pl/artykuly/zycie-z-psem/eutanazje-psow-w-schroniskach> (dostęp: 2.03.2023 r.)
28. Kostyla J.: *Usypianie sumień. Rozmowa z Joy Lenney szefową Światowego Towarzystwa Ochrony Zwierząt*, <https://www.wprost.pl/tygodnik/4384/usypianie-sumien.html> (dostęp: 15.02.2003 r.)
29. <https://napaluchu.waw.pl/oswiadczenie-lekarzy-weterynarii/> (dostęp: 6.03.2023 r.)
30. Gruber A.: *Dramat zwierząt domowych. Weterynarz patolog o cichych cierpieniach naszych domowych pupili*, przekład U. Szymanderska. Wydawnictwo Feeria Science, Łódź 2020.

Dr hab. prof. UWR Joanna Helios, e-mail: joanna.helios@uwr.edu.pl